zygo'morf [sy-] *(.zygo- -i- -morf)* kaldes en blomst som ved kun eet snit kan deles i symmetriske halvdele, f. eks. læbeblomsten.

zy'gote [sy-] (gr. *zygotos* spændt i åg sammen), befrugtet ægcelle.

zy'mase [sy-j (gr. *zymé* surdejg), enzymblanding, der findes i gær. z forgærer sukker til ætylalkohol.

zymo- [s-] (gr. *zymé* gær), gær-, gærings-.

zymoteknik ['s-], d. s. s. gæringsteknik (rendyrkning af gær osv.).

Ziiriçh ['tsy:rix], 1) schw. kanton; 1729 km^2; 675 000 indb. (1941). Størstedelen ligger i det schw. bakkeland, den sydostl. del når dog ned i Alperne. Bet.industri og landbrug. Kanton 1351; 2) hovedstad i 1), ved Z-sees nordl. bred; 348 000 indb. (1944), Schw.s storste by, vigtigt handels- og industricentrum, trafikknudepunkt. Univ. (grl. 1832), stor tekn. højskole. Prod. af tekstilvarer, maskiner, metalvarer m. v. - Bebyggelsen i Z strækker sig tilbage til stenalderen, helvetiernes hovedbygd, romernes Turicum. Z kom 843 under Tyskl. 1351 medlem af Edsforbundet, 1519 udgangspunkt f. schw. Reformation m. Zwingli. I 19. årh. industrialiseret, midtpunkt f. den liberale bevægelse i Schw., bekæmpede Sonderbund. (III.).

Zurichsee ['tsy:rjxze:], sø i Schw., 406 m o. h.; 89 km^2; største dybde: 143 m. Langs bredderne talrige kursteder og småbyer, der er stærkt søgt af turister.

Zytphen-[1] A'deler ['sy tfsn-], Georg Frederik Otto (1810-78), da. godsejer (Dragsholm). Foregangsmand i da. landbrug,

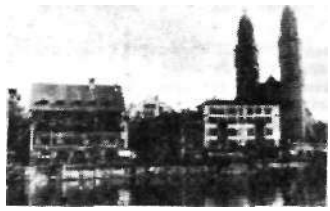

Parti fra Ziirich, t. h. domkirken.

ledende ved udtørring af Lammefjorc medstifter af Oktoberforeningen 186: ivrig for tanken om samarbejde ml. bør der og godsejere.

ZZ-landing, blindlanding, der udføres < hj. af flyvemaskinens og lufthavnens noi male radioudstyr. Under indflyvninge korrigeres maskinens kurs ved stadig radiopejlinger, medens bestemte regle for indflyvningshojde følges. Når jord stationen hører motorstøj, signalere »motor høres«, og når man fra jorden ka afgøre, at landing kan ske normalt, sig naleres »ZZ«, hvorefter der landes. Ka landing ikke føretages normalt, give »JJ«; maskinen skal da stige til sikke flyvehøjde og beg.ynde sin anflyvnin på ny.

Zåhringerne ['tsæ:-], ty. fyrsteslægt fr Schwaben; en gren regerede til 1918 Baden.

Zoberlein ['tsø:barlain], *Hans* (f. 1895) ty. forfatter. Krigsdeltager, derefter fri korpsmand, skrev krigsromanen *De Glaube an Deutschland* (1931, forord a Hitler). Dømt til døden 1948.

Æ

Æ, æ, 26. el. (hvis W regnes med) 27. bogstav i det da. alfabet. I lat. betegnede ae opr. en diftong, der blev til en enkelt lyd i slutn. af oldtiden.

Æ, automobilkendingsmærke for Sønderborg og Tønder amter.

Æbelholt kloster, opr. grl. ca. 1140 på Eskilsø som augustinerkorsherrekloster, 1175 flyttet til Æbelholt ved Hillerød; gjort eur. berømt af abbed Vilhelm. Nedbrudt 1561.

Æbeltoft, da. købstad ved østsiden af Æ Vig (Djursland); 2106 indb.^-jTvTjrjS-, (1948). Kirke (slutn. af middel- KS&fl&J alderen), rådhus (1840), Æ •i5? ^U\ Folkemuseum (i det gamle råd- [2f<J*V*l hus 1576), mange bindings- v0?#^2' værkshuse. Nogen industri, X£22JS" havn, station på Trustrup-Æ banen. Æ

Æbeltoft. Det gamle rådhus.

nævnes fra 1301, og fra samme tid stammer de ældste privilegier.

Æbeltoft Vig, indskæring ml. Mols (med Helgenæs) og Hassens.

Æbelø, da. ø, N f. Fyn; 2,1 km^2; 51 indb. (1945).

æblebladloppe *('Psylla 'malt),* skadeinsekt, hvis larver suger på unge skud, blad- og blomsterstilke af æbletræer. Kan forhindre blomstringen, ae bekæmpes ved sprøjtning med frugttrækarbolineum om vinteren el. nikotin om foråret.

æblebladlus ('*Aphis 'pomlog 'sorbi),* røde og grønne bladlus. Suger på æbler. Skadelige.

æblecider [-'si'-], d. s. s. æblevin (fremst. ved forgæring af æblesaft).

æblehveps *(Hoplo'campa testu'dinea),* lille bladhveps. Lægger æg i æbleblomster. Meget skadelig.

æbleknopbladlus *('dphis craiae'gelld)* lever dels på rødder af græsser, dels på æbler. Ingen skade.

æblekræft, kræft-, sårlignende dannelser på stammer og grene af æbletræer (i skove på bøg og ask) forvoldt af svampen *Nectria galligena;* skadelig.

æblemarvmøl *(Blasto'dacna putripe-'nelld),* larverne i unge æbleskud. Meget skadelig.

æblemeldug *(Podo'sphaera leuco'trichd),* meldugsvamp, angriber æbleblade, der får en hvidmelet belægning. Bekæmpes med tidlig sprøjtning.

æblemost, saft presset af friske asbler, der klares med enzymer el. gelatine for at fjerne pektin- og æggehvidestofler og filtreres krystalklar samt steriliseres ved kimfiltrering el. pasteurisering. I Danm. skal ekstraktindholdet i æ være mindst 105,9 g/l, syreindh. beregnet som vinsyre udgøre mindst 5 g/I og højst 12 g/l. æ skal opbevares køligt og mørkt, da lys har en uheldig indflydelse.

æblepræparater, tørrede, fint pulveriserede æbler; æ er i de senere år anv. med held som led i behandlingen af diarrhoer, især hos børn.

æblerose *('Rosa eglan'terid),* en rosenart, hvis blade er stærkt æbleduftende, findes hist og her i hegn og på skrænter. Fl. hybrider af den dyrkes i haver.

æblerust *(Cymnospo'rangium tremello'ides),* en rustsvamp med værtskifte. Skålruststadiet findes hos blade af æble og røn, vintersporerne på grene af ene.

æbleskurv *(Ven'turia ina'qualis),* en svampeart, som angriber både blade, blomsterstilke og frugter af æbletræet. Bladene får olivenbrune pletter, blomsterstilkene brunfarves og knækker af, frugten får sortbrune pletter, der flyder sammen, og huden revner. Den mest frygtede æblesygdom.

æblesnudebille *(An'thonomus po'morum),* larven i blomsterknopper. Ikke særlig skadelig.

æblespindemøl *(Hypono'meuta mali'nellus),* på frugttræer. Overspinder bladene m. hvidt spind.

æblesyre, oksyravsyre, findes udbredt i planteriget, især i surt smagende frugter (æbler, blommer osv.). Vindes af umodne rønnebær. Krystallinsk, hvidt stof, smp. 100°.

æbletræ *(_'Pyrus 'malus),* hører til kernefrugtfam. Blomsterne er hvidlige med rødligt skær og gule støvknapper. Vildtvoksende el. forvildet er skovæble (skov-abild) med små, sure frugter. Vigtig kulturplante med mange sorter i koldere tempererede egne. Dyrkede kloner af *Malus pumila* er det vigtigste frugttræ i Danm. 1948 findes her 7,6 mill. æbletræer, hvoraf 4,7 mill. på øerne. 1948 var æblehøsten i Danm. 245 000 t til en værdi af 130 mill. kr. *Verdens prod. af æbler* kendes ikke, men nok den del, der indgår i verdenshandelen. Størst produktion har USA, især. i staterne Washington, Ne« York og Virginia. I betydelig afstand følger Canada (Brit. Columbia. Nova Scotis

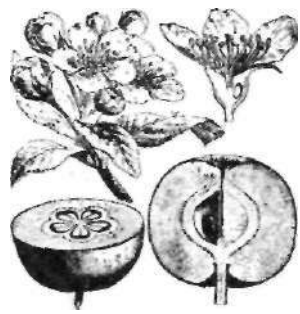

Æbler. Øverst t. v. blomstrende gren, t. h. gennemskåret blomst, nederst frugt gennemskåret på tværs og på langs.

og Ontario) og Austr. (Tasmanien og Vestaustr.). Verdenseksporten androg i 1938 ca. 700 000 t, hvoraf USA leverede 35%, Canada 26% og Austr. 12%; derefter fulgte de europæiske eksportlande Italien (6%) og Jugoslavien (5%). Af importen faldt 50% på Engl. og 30% på Tyskl.

æbletæge *(Plesio'corus rugi'collis),* slank grønlig blomstertæge. Skadelig v. at suge på æbler.

æblevikler *(Carpo'capsa pomo'nella),* brun sommerfugl. Larverne borer sig ind i æbler og pærer, hvor de angriber kernehuset. Skadelig.(Ill.se tavle Sommerfugle).

æbleæter, frugtessens, der oftest består af valerianesyrens amylestere.

ædelfasan, d. s. s. alm. fasan.

ædelfinker, fællesbetegn. for bogfinke og kvækerfinke.

Ådelfors ['ærdal-], guldgrube i Småland; opdaget 1738. Har siden oprettelsen givet 141 kg guld (højst 2-3 kg årligt). Har altid arbejdet med tab.

ædelgran *(,'Abies),* gran. der har flade nåle med to hvide, voksklædte striber på undersiden. Oprette kogler, hvis dækskæl er længere end kogleskællene. 40 arter i nordl. tempererede egne. Almindelig æ (A. alba) dyrkes i da. skove, navnlig fordi den er modstandsdygtig mod rodfordærver (Polyporus annosus), hvis angreb på rødgran er til stor skade. Også nordmannsgran (A. nordmanniana) og A. grandis plantes en del.

ædelgranlus *(Min'darus abietinus),* lille grøn bladlus, suger på ædelgran. Ødelægger topskud; skadelig.

ædelhejrer *(E'gretta),* ret små hejrer. Ryggens prydfjer har strålerne slidset op som fine tråde. Prydfjerene bruges som hattepynt. Hertil bl. a. silke-hejre og sølv-hejre.

ædelkoral *(Co'rallium 'rubrum),* 8-armet, stærkt rød koral. Skelettet bruges til smykker. Middelhavet.

ædel opal, halvklar opal med farvespil i alle regnbuens farver; smykkesten fra **Ungarqpo.** a. st.

ædelpapegøjer *(Psit'tacula* m. fl.), oftest grønne, ind. og afr. papegøjer. Lang hale, rødt næb.

ædelpuds, puds fremstillet af mørtel med stærkt farvede stenkorn.

ædelrust, smuk blå el. irgrøn naturpatina på antik bronze, æ kan ikke efterlignes.

ædelsten, mineraler med hårdhed over 7, som p. gr. af smukt udseende og kostbarhed anv. som smykkesten. Halv-æ er smykkesten med ringere hårdhed. (111. se farvetavle Mineraler og Ædelsten).

ædelsten, syntetiske, kunstigt fremstillede ædelsten, der i kern. og fys. henseende er identiske med naturlige. Vigtigst er fremstillingen af rubin og safir o. a. korundformer (anv. som smykkesten og til lejer i ure). Også tekn. diamanter fremstilles syntetisk.

ædelstensornament, betegn, f. et ornament, der fra 1570 indtil Chr. 4.s tid hyppigt anv. på arkitekturen og snedkerarbejder. I båndværksrammerne indsattes bosser (fr. *bosse* bule), der i snit og ofte også i farve skulle minde om ædelsten.

æ'di'l (lat. *cedilis* af *ædes* hus), rom. embedsmand, der ledede politivæsen, kornforsyning, byggevæsen og religiøse lege. Der valgtes 4 årligt.

ædle luftarter el. *inaktive luftarter,* grundstofferne helium, neon, argon, krypton, xenon og radon. Eenatomige luftarter, der ikke danner kern. forb.

ædle metaller, metaller, som er modstandsdygtige mod kem. påvirkninger, og som selv ved højere temp. ikke angribes af ilt. Til æ hører sølv, guld og platinmetallerne.

ædruelighedsattest, attest om ædruelig vandel. Kræves bl. a. som beting, f. opnåelse af førerbevis t. motorkøretøjer.

æg (lat. *ovum,* gr. *don), biol.,* den hunlige, ubevægelige kønscelle hos dyr og planter. Hos fugle udgør blommen det egl. æg (ægcelle), men i daglig tale indbefattes hviden, skal og hinder under æg. Hos blomsterplanter betegnes frøanlægget som æg (ovulum), medens den egl. ægcelle er en af kimsækkens (8) celler. Det modne æhar halveret kromosomtal; dette opnås ved en reduktionsdeling, der hos dyrene kaldes modningsdeling.

Hønseægs hvide 4- blomme inden. 13,5% proteinstof, 11,0% fedtstof, 0,5% kulhydrater og 1 % mineralstof; desuden A- og D-vitamin og noget B,-. *B..-* og K-vitamin. På æ-pakkerierne sorteres de i flg. vægtgrupper: 45-50. 50-55, 55-60, 60-65 og over 65 g. Prima æ skal ved gennemlysning vise sig klare med den svagt synlige blomme omtr. i midten, og med en ca. 3 mm dyb luftblære (i æ-s buttede ende), æ skal opbevares køligt, evt. indpakket i papir; præservering foretages i husholdn. i mættet kalkopløsning el. i 10 gange fortyndet vandglas. På æ-pakkerier foretages præservering i kalkvand el. steril opbevaring i lufttætte beholdere med en luftart, der hindrer nedbrydning, f. eks. kuldioksyd; ae kan også paraffineres el. opbevares i kølehus.

Erhvervsgeografi: lande med stor hønseavl og ægproduktion er USA, Sovj., Tyskl., Polen, Engl.. Japan. Den samlede ægeksport var 1938 390 000 t; heraf eksporterede Danm. 93 500 t (1948: 40 380 t), Holland 88 300 t, Polen 39 100 t, Irland 32 700 t og Kina 24 700 t. -

Friske da. æg til eksport skal være mærket DANISH.

æg, *tekn.,* den kileformede, arbejdende del af skærende værktøj.

Æ'ga'diske **Øer,** ital. *hole Egadi* ['izole 'ægi/dij, lille ital. øgruppe V f. Sicilien. Rom. flådesejr ved Æ 241 endte 1. Puniske Krig.

ægcelle, *biol.,* selve den hunlige kønscelle.

Ægeksportudvalg, Landbrugsministeriets (nedsat 1933), rådgivningsorgan for afsætn. af æg på udenl. markeder.

æggehvidestoffer, betegn, for højmolekylære kvælstofholdige org. stoffer, der findes i alle levende celler og i reglen indeh. 50-55% kulstof, 6,5-7,3% brint, 15-18% kvælstof, 21-24% ilt og 0-2,4% svovl, evt. fosfor. Planter kan opbygge æ af uorganiske forb. som kuldioksyd, nitrater, fosfater, sulfater og vand, medens den dyriske organisme kun efter en delvis nedbrydning under medvirken af enzymer som pepsin, erepsin o. a. kan omdanne se til andre æ. Den laveste molekylvægt for æ er 17 600, medens mere højmolekylære naturlige æ if. målinger (med Th. Svedbergs ultracentrifuge) synes at være multipla af 17 600, nemlig 2, 4, 8, 16, 24, 48, 96, 192 og 384 x 17 600; molekylformen kan være kugler, ellipsoider og siksak- el. spiralformede kæder. De er enten opbyggede alene af aminosyre-grupper sammenkædede ved såk. peptidbindinger *(proteiner)* el. af aminosyre-grupper og forbindelser af helt anden art *(proteider).* Trods fælles træk som giver sig udtryk bl. a. ved biuretprøven og xanthoprotein-reaktionen (gulfarvning med salpetersyre) viser **de** forsk, ae dog vidt forsk, forhold m. h. t. opløselighed i vand, saltopløsninger, alkohol osv., og over for opvarmning (evt. koagulering), hvorfor det er muligt at adskille dem i grupper, f. eks. albuminer, der findes i æg, serum og mælk, globuliner i hønseæggehvide, serum, **i** mælk, muskler og bælgfrugter, prolaminer (gliadiner) i hvede, majs og rug, gluteliner bl. a. i hvede, skleroproteiner.i sener (elastin), bindevæv og knogler (kollagen), hår, uld, fjer (keratin), hi s toner i blod (globin) og cellekerner, nukleoproteiner (protein - nukleinsyrer) i cellekerner og cytoplasma, glukoproteiner (protein — kulhydrater) i spyt (mucin) o. a. slimstoffer, fosforproteiner (protein 4- fosforforb.) som kasein og i æggeblomme (vitellin), kromoproteiner (protein en kromofor gruppe) i blod (hæmoglobin) og grønne planter (klorofyl). Nedbrydningsprod. af æ er: såk. albumoser, peptoner, polypeptiderog aminosyrer. *Tekn.* udnyttes f. eks. kasein til bindemidler, kaseinuld og formstoffer (galalit), sojaæ til fibre og formstoffer, gæræ til suppeekstrakt; af knogler og hud fremstilles lim oggelatine.

æggehvidestofskiftet, *med.,* den del af stofskiftet, der angår æggehvidestofferne, der har en særlig bet. som bestanddele af cellernes protoplasma. Æggehvidestoftilførslen skal overstige et vist minimum (20-30 g dgl.), og de tilførte æggehvidestoffer skal indebygge alle de nødv. aminosyrer i tilstrækkelig mængde. De af fødens æggehvidestoffer, der ikke som aminosyrer indbygges i cellernes protoplasma, undergår i leveren en desaminering, hvorved der dannes urinstof, som udskilles, medens resten af æggehvidestoffet omdannes til kulhydrat el. fedt, der forbrænder el. aflejres. Æggehvidestoffer kan derfor i stofskiftet erstatte samtlige andre energigivende næringsstoffer.

æggehvidesygdom, d. s. s. albuminuri.

æggeledere *(tubæ uterinæ; salpinges), anat.,* to fine kanaler, forb. ml. æggestokkenes overflader og livmoderens hulhed. Af sygdomme er vigtigst betændelse (salpingitis)og ekstrauterint svangerskab.

æggestav, *arkit.,* en profildekoration, bestående af stærkt stiliserede bladbånd, hvis største blade ligner æg; især anv. til udsmykning af det ioniske kapitæls echinus. (III. se ionisk stil).

æggestok *(ovarium),* hver af kvindens to kønskirtler, mandelformede, 2-3 cm 1. organer, der ligger i bækkenhulens højre og venstre side. 1 æ dannes æggene. For hver menstruationsperiode vil eet æg modnes, løsnes og midt i hver periode udstødes på overfladen af æ. Her optages **det** af æggelederen.

æggestokpræparater, lægemidler udvundet af æggestokke, forventes at indeholde disses hormoner, nu overvejende erstattet af syntetiske præparater.

æggestoksvulst, d. s. s. ovariesvulst.

ægide [æ'ghfia] (gr. *aigis,aX* ukendt opr., ofte sat i forb. med *alks* ged),.i gr. mytol. et skjold el. en ham. der som beskyttelse og som våben bæres af Athene el. af Zeus. æ beskrives opr. som et gedeskind, senere som en fjederham, forsynet med Medusas hovede i midten. 1 oferført bet. betegner ae guddommelig beskyttelse.

Æ'gina, lat. navn på den gr. ø Aigina.

Ægina-skulpturerne, rester af 3 sæt marmor-gavlfigurer fra Afaia(Athene)-templet på Aigina. Motiverne er kampscener. Fundet 1811 og 1901, de første restaureret af Thorvaldsen.

ægi'ne'tisk kunst, tidl. en alm. betegn, for al arkaisk gr. kunst, fremkaldt af fundet af Ægina-skulpturerne. Den æginetiske skole synes at have stået den attiske nær.

'Ægir (vistnok gi. ord for *hav,* beslægtet med *å),* i nord. rel. havets gud.

ægi'ri'n (af *Ægir), NaFeSi^O,,* grøn, monoklin pyroxen; forekommer alm. i alkalirige eruptiver.

Æ'gisthos (gr. *'Aigisthos),* i gr. sagnhist. konge af Mykene. Medens Æ-s fætter, Agamemnon.drog på krigstogt mod Troja, forførte og ægtede Æ Klytaimnestra, hans hustru, og de to ægteskabsbrydere myrdede i fællesskab den hjemvendte Agamemnon, hvis søn Orestes syv år senere som hævn dræbte Æ og KIytaimnestra.

ægkontrol. Statskontrollen overvåger i Danm., at lovbestemmelserne ang. æggenes kvalitetssortering, mærkning, emballering m. v. overholdes såvel for eksportæg som for æg, der afsættes på hjemmemarkedet.

æglægningskontrol foretages på kontrolhønserier, avlscentre for høns o. a. st. Formålet er at skaffe pålidelige oplysn. om såvel de enkelte dyrs lægning som om de førende avlsbesætningers gennemsnitsydelse (jfr. kontrolreder).

ægplante el. *aubergine (So'lanum melongend),* art af natskyggeslægten, eenårig med store, ægformede frugter. Dyrkes især i S-Eur., bærrene spises.

ægt, *vel.,* det døde væv, som ved heftige betændelsesprocesser afgrænses og udskilles af det omgivende levende væv som et samlet stykke enten i henfaldende tilstand (gangræn) el. som en tør, læderagtig »brandskorpe«.

ægt *{age* køre), kørsel, navnlig om befolkningens pligt til at befordre kongen og hans følge i ældre tid.

ægte brøk, *mat.,* positiv brøk, hvis tæller er mindre end nævneren.

ægtepagt, en ml. to ægtefæller **i** visse i loven fastsatte former indgået aftale vedr. formueforholdet mi. dem. Kan også indgås før ægteskabet m. henblik på dette. Ved æ kan helt el. delvis særeje oprettes el. den ene ægtefælle give den anden en gave.

ægte rødt, i billard et stød, hvorved den røde bal først rammer den ene hvide bal og dernæst den anden, ae giver ret til fortsat stød, mods. blegrødt.

ægteskab, det under bestemte former indgåede og af samfundet godkendte samliv ml. mand og kvinde, æ indbefatter i mindre civiliserede samfund ofte tillige en pagt ml. ægtefællernes familier. Ang. de forsk, former for ae se monogami, polygami, polygyni og polyandri.

De gældende da. regler om æ findes navnlig i lov om æ-s indgåelse og opløsn. af 30. 6. 1922 og lov om ae-s retsvirkn. af 18. 3. 1925. I lov af 20. 4. 1926 indeholdes desuden regler om ægtefællers arveret efter hinanden og om adgangen til at hensidde i uskiftet bo.

Betingelser. Mand under 21 år og kvinde under 18 år må ikke indgå æ; dog kan undtag, gøres ved kgl. bevilling. Den, der er under 21 år og ikke tidl. har været gift, skal tillige have samtykke af forældremyndighedens indehaver. Dog kan overøvrigheden meddele tilladelse, hvis der ikke er »skellig grund« til at nægte denne. Personer, der vil indgå ae, skal desuden

opfylde visse psykiske normalitetsbetingelser, og m. h. t. kønssyge gælder særl. regler, ae må ikke indgås ml. personer, der er beslægtet i ret op- el. nedstigende linie, el. er hel- el. halvsøskende, **æ** kan ej heller indgås ml. personer, af hvilke den ene har været gift med el. har haft samleje med den andens slægtning i ret op- el. nedstigende linie, medmindre der gitres undtagelse ved kgl. bevilling. En person, der i forvejen er gift, kan ikke indgå nyt ae. Har han el. hun tidl. været gift, gælder særl. regler, der sigter til at sikre, at et evt. fællesbo skiftes inden det nye te-s indgåelse. Som hovedregel skal en kvinde, der tidl. har været gift, vente 10 måneder med at indgå nyt **æ** af hensyn til muligheden for afkom af det første ae.

De borgerl. myndigheder (magistraten i Kbh., borgmesteren i købstæder, sognefogeden på landet) undersøger, hvorvidt ægteskabsbetingelserne er opfyldt. - Derefter skal *lysning* foretages enten fra prædikestolen el. ved tinglysning. Når særl. grunde foreligger, kan bevilling til fritagelse for lysning (kongebrev) dog meddeles. - ae stiftes ved kirk. el. borgerl. *vielse.*

se medfører en række vigtige *retsvirkninger.* Principielt er ægtefællerne ligestillede, og manden har således ikke eneret til at bestemme ægtefællernes bopæl. **æ** medfører ikke pligt til erotisk samliv; men den ene parts vedvarende nægtelse heraf vil kunne medføre, at samlivet helt ødelægges og derigennem give den anden ægtefælle ret til separation. Derimod er hver ægtefælle pligtig at afholde sig fra kønsligt forhold med en anden person end sin ægtefælle, og tilsidesættelse af denne pligt giver den anden ægtefælle krav på skilsmisse. Hustruen har ret, men ikke pligt til at antage mandens efternavn. Manden beskattes både af sin egen og hustruens indtægt og formue.

Der påhviler ægtefællerne underholdspligt over for hinanden og børnene. Ved ae-s indgåelse indtræder normalt formuefællesskab ml. ægtefællerne; dette kan dog indskrænkes el. evt. helt ophæves ved en såk. ægtepagt ml. ægtefællerne. Visse ægtepagter skal dog godkendes af myndighederne. Så længe ae består, beholder hver ægtefælle dog uden hensyn til det bestående formuefællesskab rådigheden over, hvad han el. hun har indbragt i ægteskabet el. senere har erhvervet. Til visse dispositioner kræves dog den anden ægtefælles samtykke. På tilsv. måde er den ene ægtefælles kreditorer principielt afskåret fra at holde sig til den anden ægtefælle for deres tilgodehavender; men f. eks. m. h. t. husholdningsgæld er der fastsat særlige undtagelser. Gaver ml. ægtefolk kan kun gyldigt ske ved ægtepagt, selv om gaven ikke skal tilhøre modtageren som særeje, men forbliver i fællesboet.

Et ae *kan omstødes* ved dom, hvis det er indgået, uagtet en ægtefælle ikke opfyldte visse af lovens betingelser. Sag herom kan anlægges af den anden ægtefælle, i nogle tilf. skal det offentl. anlægge sag. I tilf. af bigami kan også ægtefællen i det første **æ** anlægge sag. Et ae kan opløses ved *skilsmisse* (s. d.), oftest efter forudgående separation.

ægteskabsbrud, d. s. s. hor.

ægteskabsordinansen, udstedt af Frederik 2. 19. 6. 1582 til afløsn. af de før Reformationen gæld. regler om ægteskabets indgåelse og opløsning. Ædsk. af ae-s bestemmelser optoges i Danske Lov af 1683 og beholdt derved deres gyldighed indtil ægteskabsloven af 1922.

ægteskabssager, *jur.,* sager vedr. separation, skilsmisse, omstødelse af ægteskab el. vedr. spørgsmålet om, hvorvidt et ægteskab består. Sådanne sager anlægges altid ved underrettet og er undergivet en række særlige reglef, forsk, fra de alm. regler om underretssager.

aegteskabsstatistik, talmæssige oplysninger vedr. 1) den hyppighed, hvormed ægteskaber stiftes, oplyst for de forsk, aldersgrupper og for grupperne: hidtil ugifte og forhen gifte, samt for forsk. sociale og geogr. bestemte grupper, 2) ægteskabernes varighed, opløsning ved død, skilsmisse o. 1. og 3) børneavlen i ægteskabet, spec. i relation til ægteskabets længde, barnløse ægteskaber. 1 1947 stiftedes der i Danm. ca. 40 000 ægteskaber (hvoraf ca. 13 000 ved borgerlig vielse), medens ca. 17 000 ægteskaber opløstes ved død og ca. 7000 ved skilsmisse. Den gennemsnitlige vielsesalder ved første ægteskab var 1936-40 for mænd 27,5 og for kvinder 24,5 år.

ægteskab til venstre hånd, d. s. s. morganatisk ægteskab.

Æ'gypten, ægypt. *El-Masr, (EI-)Misr* [måsr, misr], kongerige i NØ-Afr. og Forasien (Sinaihalvøen); 1004 000 km². deraf 35 400 km² beboet; 19 528 000 indb. (1948). Største byer: Cairo (hovedstad) og Alexandria. *Terræn:* Middelhavskysten er lav; Nilen danner et fremskydende delta med strandsøer. Rødehavskysten har koralrev og ledsages af bjerge, de fleste steder inden for en smal kystslette. Landegrænserne forløber næsten overalt retlinet gnm. ørkenegne. Næsten hele befolkningen lever i den 3-25 km brede Nildal, som er begrænset af lave skrænter, samt i Nilens delta. Mod V ligger Den Libyske Ørken med flere oaser (Sîwa, Dåkhia m. fl.), mod 0 den høje, bjergrige Arab. Ørken og Sinaihalvøen af samme natur. Lidt N f. Cairo deler Nilen sig i to arme, Rosette-armen mod NV og Damiette-armen mod NØ, der sammen med talrige andre forgreninger gennemstrømmer deltaet. - *Klimaet* er subtropisk og tørt. Middel temp. for koldeste måned ligger ml. 11° og 16°, for varmeste ml. 26° og 35°. Den årlige nedbør er i Alexandria 19 cm, i Cairo 3 cm, sydligere næsten intet, hvorfor landbruget helt er henvist til vanding fra Nilen. - *Befolkningen* deles i de agerdyrkende, muhamedanske fellaher og de kristne kopter (ca. 1 mill.), der mest lever i byerne. - *Sproget* er arabisk. Af fremmede træfles grækere, italienere, englændere, franskmænd, arabere, tyrker, syriere og jøder. 1941 var fødselshyppigheden 40,8 %„ dødeligheden 25,9 %,. - *Mønt:* Et ægypt. pund (gine masri) (£E) = 100 piastre (kurus). - *Mål og vagt:* Metersystemet og lokale enheder. - *Erhverv. Landbruget er det* bærende erhverv. 36,9% af det dyrkede areal drives som storbrug på over 210 ha af kun 0,5 % af jordejerne, resten er til dels meget stærkt udstykket. Sommerregnen i Abessinien giver Nilen højvande, der begynder i juni, kulminerer i sept. og slutter i nov.-dec. Ved Cairo stiger vandet 8 m. Fra oldtiden har man reguleret flodens naturlige oversvømmelser. I aug. ledes vandet gnm. kanaler ind over de flade marker, som er omgivet af lave volde. Ca. 1. okt. ledes det bort igen, efterladende et lag frugtbart dynd, hvorefter der kan tages en vinterafgrøde. Ved denne vandingsmåde må jorden ligge brak om sommeren, da de klimat. betingelser for agerbrug er bedst, lige som de højere dele af dalen ikke kan dyrkes. For at råde bod på dette hæves Nilens vandstand i vore dage fl. st. bag dæmninger, hvorfra kanalanlæg forsyner markerne til alle årstider (f. eks. ved Aswån i S-Æ (5500 mill. m³)). Bomulden optog før 2. Verdenskrig ca. 0,7 mill. ha eller '/» af det dyrkede areal; udbyttet var ca. 0,4 mill. t årlig. Under krigen reduceredes bomuldsarealet (udbyttet var 1947 287 000 t). Til gengæld dyrkedes mere brødkorn. Høstudbyttet var 1947 (i 1000 t) majs 1397, hvede 1044, ris 945. *Husdyrbestanden* var 1945 på 34 000 heste, 851000 æsler, 1 265 000 køer, 1 064 000 bøfler, 2 117 000 får og geder, 162 000 kameler. *Minedriften* omfattede (1946) fosfat (294 000 t) og olie (1 282 000 t); desuden manganmalm, okker, magniumsulfat, talk, ler (til cement), gips, soda, salpeter og salt. *Udenrigshandel:* Der udføres hovedsagelig råbomuld, medens der indføres industrivarer og kunstgødning. 1947 var eksportværdien 89 mill. £E, importværdien 100 mill. £E. 1943 var *jernbanenettet* på 6460 km. - *Forfatning.* Æ er arveligt monarki; ministeriet er ansvarligt for parlamentet. Dette består af senat (maglis ash shuyukh, 147 medl., hvoraf ²/s valgt af kongen, resten folkevalgt) og deputeretkammer (maglis an nuwwab, 264 medl., folkevalgt). Alm. valgret f. mænd til begge kamre. - *Religion.* I 1937 var ca. 14",j mill. muhamedanere (de fleste heral sunnitter), ca. I¹/, mill. kristne (både græsk-ortodokse, protestanter og katolikker) og ca. 63 000 jøder. - *Skolevæsen.* Skolepligt siden 1923 fra 8. til 13. år. Et 12-årigt skolesystem, der fører til univ., havde 1943 300 000 elever. 2 universiteter.

Historie. Æ har været beboet siden ældre stenalder. Bopladserne lå da på Nildalens randbjerge, men flyttedes mod periodens slutn. til selve Nildalen, bredte sig i yngre stenalder op langs Nilen og dannede to lokale kulturer, en sydl. og en nordl.,som smeltede sammen henimod slutn. af forhist. tid. - Polit. og økon. samledes de opr. selvstændige småstater i beg. af 4. årtus. til et N-Rige (deltaet) og et S-Rige (Nildalen), som ca. 3200 f. Kr. forenedes under S-Rigets hersker (if. traditionen Menes fra Thinis). Med Zoser (ca. 2800), grundlæggeren af 3. dynasti og den første farao, der er kendt som mere end et navn, begynder Æ-s første storhedstid, *Gumle Rige* (3.-6. dyn.). Det kulturelle højdepunkt nås under 4. dyn. (pyramidebyggerne Keops, Kefren, Mykerinos). Tronstridigheder og indre uroligheder, foranlediget af det økon. tærende og formålsløse monumentalbyggeri, svækkede enevælden, og en væsentlig del af den polit. magt overgik til Sol-præs terne og lensfyrsterne; under en folkerejsning under 6. dyn. brød riget sammen. Ca. 2000 var Æ igen samlet i to riger, der igen forenedes til *Mellemste Rige* (11.-13. dyn.) under thebanerne. Efter kulturel og polit. storhedstid 2000-1800 f. Kr. tog tilbagegangen fart under 13. dyn. og omkr. 1700 var Æ atter opløst i småstater og blev et bytte for det asiatiske vandrefolk hyksos. De nedkæmpedes omkr. 1600 af thebanske fyrster og Æ genrejstes som enhedsstat, *Nye Rige* (16.-17. dyn.). I dets tid blev S-Syrien organiseret som ægypt. lydland (Thotmes 3.), men gik igen for størstedelen tabt til hittitterne under Amenhotep 4.s rel.kamp. Denne, der polit. var rettet mod Amons mægtige præsteskab, og kampen for at genvinde de syriske besiddelser, tærede på Æ-s kraft. Efter Ramses 2.s død (1225 f. Kr.) begyndte forfaldstiden og ca. 1100 deltes Æ i to riger, det sydl. under Amons yppersteepræst og det nordl. under ætlinger af en libysk høvedsmand. 1 1. halvdel af 1. årtus. havde afvekslende ægypt. høvedsmænd, libyske lejetropper, assyriske konger o. fl. magten i Æ. 663 tilrev Psametik af Sais sig herredømmet, og under hans slægt (26. dyn.) oplevede Æ en renæssanceperiode med pyramidetiden som forbillede. 525 f. Kr. erobredes Æ af perserne, 332 f. Kr. af Alex. d. St.; ved deling af hans rige tilfaldt det 305 Ptolemaios 1., der skaffede Æ en førende stilling bl. de hellenistiske riger. Stridigheder inden for kongehuset førte til afhængighed af Rom. Kleopatra 7. søgte forgæves at opretholde ægypt. selvstændighed, men ved slaget v. Actium (31 f. Kr.) kom Æ i Augustus' besiddelse. Sin særstilling som kejserlig domæne bevarede Æ til Diocletians regeringsreform (ca. 300 e. Kr.); i byzantinsk tid havde det en kort opblomstring under Jus tinian 1. (ca. 500). 640 erobrede araberne Æ og bragte islam til landet, og til 969 stod Æ under kalifatet, der gjorde Alexandria til bet. islamit, centrum. 969-1517 var Æ et selvstændigt rige, 969-1171 under Fatimiderne (hovedstad: det 969 grl. Cairo), 1171-1250 under Ejjubiderne (storhedstid under Saladin) og 1250-1517 under mamlukkerne (i 14. årh. en særpræget ægypt.-islamisk kultur). 1517 erobredes Æ af tyrkerne (Selim 1.), men mamlukkerne bevarede magten under tyrk. statholder. 1798-1801 var Æ under fr. styre

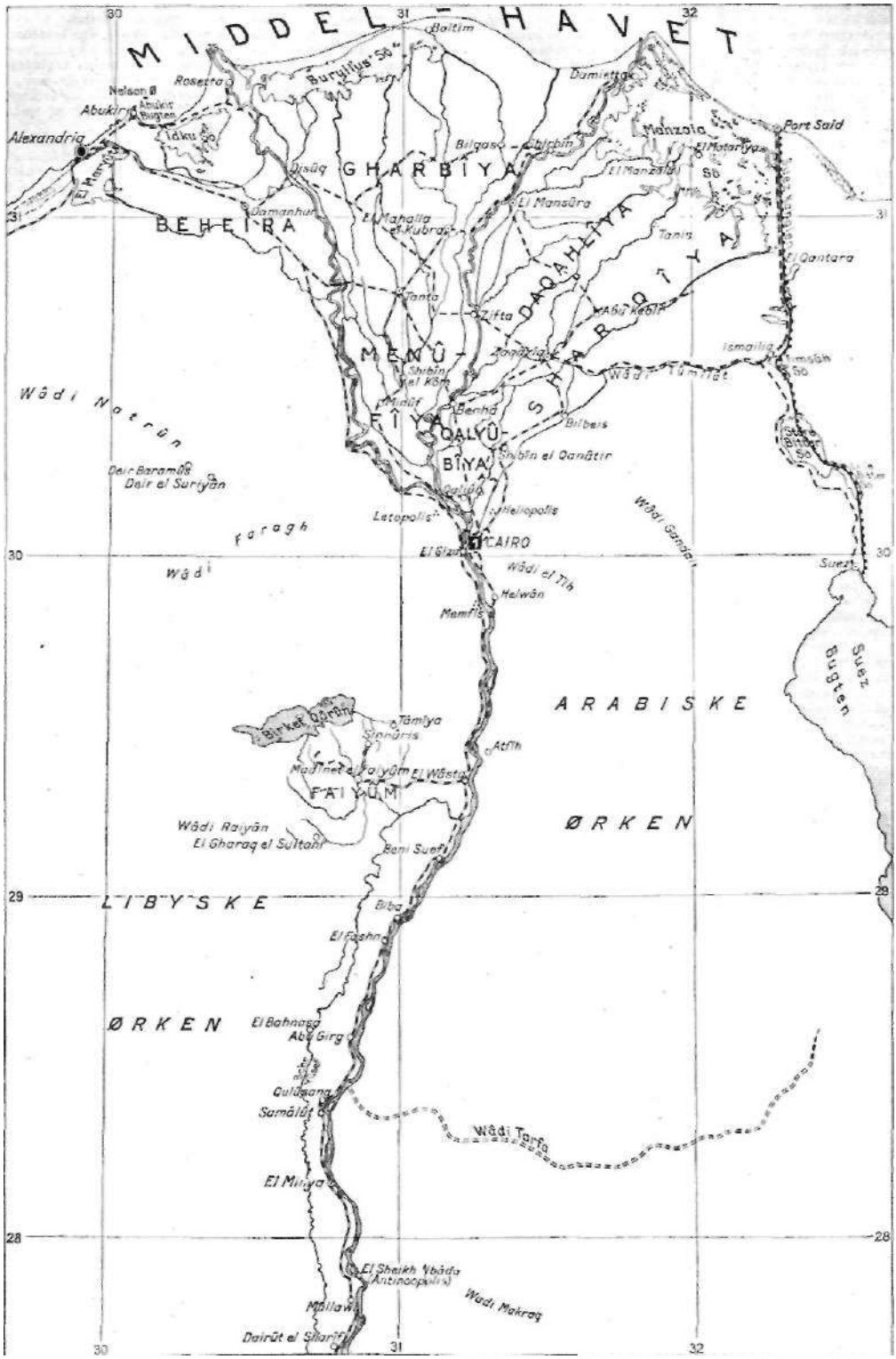

10 20 30 40 50 km

Maalestokl : 2 200 000

Udarbejdelse. J Humlum

Kort over Ægypten.

efter Bonapartes angreb. Den tyrk. vicekonge Mehemed Al i (1804-49), knækkede mamlukkernes magt og skabte v. eur. reformer stærk hær, slog i 1830rneTyrk. og erobrede Syrien, men måtte 1840 bøje sig for stormagterne og opgive erobringerne. Mehemed Alis slægt fortsatte som vicekonger, fra 1867 med titel af khediver, kom i finansiel afhængighed af Vesteur., der efter bygning af Suezkanalen greb stærkt ind. Efter konflikt ml. eng.-fr. kontrolmagt og fremmedfjendtl. nationalistrejsning under Arabi Pasha besatte Engl. 1882 Æ. Det eng. styre (Cromer 1884-1907, Kitchener 1911-14) gennemførte storstilet udvidelse af erhvervslivet, men blev som fremmedherredømme ikke populært. Ved 1. Verdenskrigs udbrud 1914 afsattes den tyskvenl. khediv Abbas Hilmi; hans onkel Husain blev sultan, **og** Tyrk.s overherredømme over Æ blev formelt ophævet. Efter Husains død 1917 blev hans broder Fuad sultan. Under krigsvanskelighederne voksede stærk nationalistbevægelse frem, ledet bl. a. af Zaghlul Pasha, der efter 1920 organiserede partiet Wafd. Kolonimin. Milner gik da ind for oprettelse af uafh. Æ, og 1922 blev Fuad konge. Det eng. protektorat ophævedes, men Engl. hævdede retten til at beskytte sine interesser i Æ og ved Suez, holdt tropper i Æ og beherskede tillige Sudan, som Æ betragtede som del af Æ. 1936 blev ved Fuads død sønnen Faruk konge; s. å. nåede Wafd-lederen Nahås Pasha en ordn. m. Engl., hvor Engl. lovede at rømme Æ senest 1944, og kapitulationerne bortfaldt, men i stedet kom eng.-ægypt. militæralliance, og Engl. forbeholdt sig indflydelse over Sudan som eng.-ægypt. condominium og over Suez. 1937 optoges Æ som selvstændig stat i Folkeforbundet; men udgifterne ved at rejse egen hær og admin. tyngede, og allerede 1937 kunne Faruk styrte Wafd-reg. 1939-40 nøjedes Æ m. at afbryde forbind, m. Aksen, men **en** del af ørkenkrigen førtes ind på ægypt. territorium; 1942-44 var Wafd ved magten under Nahås Pasha. Febr. 1945 erklæredes krig mod Tyskl.- Japan (Wafd imod); samtidig rejstes krav om eng. rømning af Æ, forstærket efter krigsafslutningen samt om overdragelse af Sudan. Engl. rømmede 1947 Æ undtagen Suezkanalområdet, men afslog at udlevere Sudan, mens Æ fastholdt grundtanken om Nildalens udelelighed. Tilsluttet Arab. Liga, angreb maj 1948 Israel, men uden resultat.

Ægyptens Ti Plager, if. 2. Mosebog, kap. 7-11, ti straffedomme, som Gud lod overgå Ægypten, da Farao ikke ville lade jøderne drage til Kanaan. »Vand til blod og frøers mængde, myg dernæst Ægypten trængte, utøj, pest og bylders nød, hagl, græshopper, mørke, død«.

Ægypterevangeliet, et noget kættersk ev.skrift fra ml. 100 og 150, brugt i Ægypten, nu næsten helt gået tabt.

ægyptisk gås, d. s. s. nilgås.

ægyptisk kunst kan følges fra beg. af 5. årtus. f. Kr. til den nat. kulturs sammenbrud i 3.-4. årh. e. Kr., da kristendommen blev den herskende rel.; æ-s hist. rækker langt ud over det faraonske riges grundlæggelse; fra forhist. tids sidste afsnit (yngre stenalder) foreligger kunstn. frembringelser af høj værdi: formrig keramik m. geometriske el. stiliserede naturalistiske ornamenter, elfenbensskæringer og skiferpaletter til rivning af sminke og farve; denne kunstperiode kulminerer og afsluttes i beg. af hist. tid (ca. 2800 f. Kr.), hvorfra samtidig de første store og grove, monumentale billedhuggerværker kendes. Først fra og med 3. dynasti spores en udpræget formskabende evne; gennembruddet sker **i** arkit. m. pyramidebygningerne under 3. og 4. dynasti; i nær sammenhæng m. arkit. udformes inden for billedhuggerkunsten den særprægede ægypt. stil, som ved midten af 3. årtus. når sit foreløbige højdepunkt i udsmykn. af mindetempler og stormandsgrave (relief- og rundskulptur) og i majestætiske portrætter af rigets herskere. Sammenbruddet af pyramidetidens stat medfører et fald i **æ** og et brud med traditionen. Først med 12. dyn. (omkr. 2000) nås en ny kunstn. blomstring, især fremtrædende i tidens kongebilleder, der - ved overlegen stofbehandling og ihærdig stræben efter gnm. stenen at skildre mennesket - er blevet æ-s mest åndrige frembringelser og normgivende for eftertidens fremstilling af herskerportrætter. Traditionen fra denne periode præger se i flg. årh.; først omkr. midten af 15. årh. opstår en ny stil, hvori fladerne brydes af spillende linier, der bøjer sig i kurver og samles i grupper; denne udvikling brydes, da Amenhotep 4. i forb. m. sin kirkekamp søger at fremtvinge en ny kunstform uden forb. m. ægypt. kultur, men genoptages efter Amenhoteps død og opnår i 13. og 12. årh. en rig efterhøst. Ramses 2.s forcerede byggeri indleder tilbagegangen ved at fremkalde en håndværksmæssig serieproduktion. I beg. af 1. årtus. forsøges en fornyelse af **æ** med bevidst forbillede i pyramidetiden; denne kunst udartede snart til nærgående kopiering af de gi., udført med blændende teknik, men **i** en veg og indholdsløs stil. Med Ægyptens indføjelse i den gr. kulturkreds skyllede gr. kultur ind over landet; den rel. kunst bevarede endnu nogen tid den gi. æ-s særpræg, men stivnede snart i grov efterlign, af de gi. Tnden for den profane kunst fandt **æ** i den så væsensforsk, græske en kilde til en sidste foryngelse i en stille og nøgtern opgørelse af arv og gæld fra fire årtus. (Hertil tavle).

ægyptisk matematik. Kendskab til **æ** har man væsentlig fra to større papyri stammende fra ca. 1700 f. Kr. De viser, at man beherskede regnearterne for hele tal og brøker, dog på en kompliceret måde, der beror på en ejendommelig reduktion af regningerne til additioner og opspaltning af brøker i stambrøker (brøker med tælleren 1). Desuden indeholder teksterne opgaver; bl. a. areal- og rumfangsberegninger delvis, efter eksakte formler. Alle opgaver synes at have haft praktisk betydning.

ægyptisk religion i hist. tid havde tre hovedformer: Sol-rel. og Osiris-rel., der begge havde tradition i folket, og Araondyrkelsen, som i nogle årh. var officiel statskult i Theben; optaget i disse hist. rel. er levn fra gamle bygde-rel. og urtidens primitive rel., bl. a. dyredyrkelsen.

Sol-religion. Solen dyrkedes i Ægypt. på mange steder under forsk, navne og former. Tidligt fandt Sol-rel. et midtpunkt i byen On (Heliopolis), hvor Solen æredes under navn af Atum, som dog endnu før hist. tid fortrængtes af den udefra kommende Ra, hvis dyrkelse organiseredes af et polit. indflydelsesrigt præsteskab. Af andre Solguder er især kendt: Horus, der senere inddroges i Osiris-rel. og Aton, som af Amenhotep 4. søgtes ophøjet til eneste anerkendte Gud.

Osiris-rel. trængte ved midten af 3. årtus. fra sit hjemsted i deltaet frem mod S og bredte sig i folkets masser. Den er i sin oprindelse en naturmyte (kamp ml. den yppige Nildal, Osiris, og den golde ørken, Set), siden forbundet med forestillingen om himlen (Isis) og udbygget til et dogm. system; Osiris blev anset som hersker i Dødsriget, hvortil adgangen var betinget af dadelfrit liv på Jorden og en prøvelse for Underverdenens domstol.

Amon-dyrkelsen er polit. knyttet til storhedstiden i den senere halvdel af det 2. årtus.; Amon blev da rigets skytsherre, **til** hvem kongerne byggede prægtigt udstyrede templer.

ægyptisk sprog, der er i slægt med de semittiske, de hamittiske og de øst-afr. sprog, taltes af befolkn. i nedre Nildal fra (senest) 5. årtus. f. Kr. til 17. årh. e. Kr., da det afløstes af arabisk, **æ** fremtræder som *gammel-a/gyptisk* i pyramidetiden og feudaltiden og *nvægyptisk* i storhedstiden (fra ca. 1300 f. Kr.) med talrige nydannelser i formlære (opløsning af det gi. bøjningssystem) og ordforråd. Ny-ægypt. udvikledes i 1. årtus. f. Kr. til *demotisk,* som i 3.-4. årh. e. Kr. blev til *koptisk,* der uddøde som talesprog ved midten af det 17. årh. e. Kr.

ægyptisk øjensygdom el. *trachon* smitsom og farlig betændelse i bindehinden; meget sjælden i Danm.

ægyptolo'gi' *(Ægypten + -logi),* videnskaben om det gi. Ægyptens kultur fra dei hist. tids beg. til arabernes erobring a landet. Ægyptens kultur i gr.-rom. ti< behandles fortrinsvis af papyrologien det kristne Ægyptens kultur af teol. oj kirkehistorie.

Æ'gæ'iske Hav el. *Det Græske Øhav* (gr *Archipe'lagos),* den del af Middelhavet der ligger ml. den gr. halvø og Lilleasien Største dybde (2524 m) NØ f. Kreta. Fri en tærskel i ca. 500 m dybde hæver sij øgrupperne Kykladerne og Sporaderne.

ægæisk kultur, den forhistoriske, før græske kultur i Grækenland og på øerni i Ægæerhavet. Befolkningens e tniske ro< og sproget ikke klarlagt. Den æ-s forløl deles i ældre og yngre ægæisk t id (I og II) I, fra yngre stenalder (ingen spor af d ældre) indtil ca. 1700 f. Kr., består af t* kulturkomplekser: et nordligt, centraleur orienteret på det gr. fastland og et syd ligt på øerne, hvor Kreta efter stenaïde rens slutn. fra ca. 2500 f. Kr. bliver tone angivende; kretisk kultur forplantes t fastlandet, og d. gi. stenalderkultur trænegestilb. til N-Grækenl.Civilisationen moc periodens slutn. højtstående, især pi Kreta. Trods alm. overensstem. f. eks i gravskikke (jordfæstelse fremherskende udtalte modsætn. ml. kulturernes keramik, grav- og hustyper (f. eks. Kreta åbne kongsgårde, fastlandet og Kyklderne: befæstede borge). - II (ca. 1700-1200f. Kr.). 1700-1550 kulminerer Kretæ kultur. Kulturen udslettes under Kretas erobring og tyngdepunktet flyttes ti Peloponnes (Tiryns og Mykene). 1400-1200 ensrettet fælleskultur i store del< af Middelhavs-området. Gr. stammer ind vandrer. De mykenske borge befæstes stærkt, men forgæves, og den **æ** bukkel under (Hertil tavle Ægæisk Kunst).

Aehrenthal ['æ:r3nta:l], *Aloys* (1854-1912), østr. diplomat. Udenrigsmin. 190C -12, tilhænger af kraftig Balkanpolitik indlemmede 1908 Bosnien-Hercegovina trods russ. modstand.

ækvationsdeling (lat. *aequatio* ligedeling), *biol.y* d. s. s. mitose.

æ'kvator (lat. *æquare* gøre lige store), pi Jorden den cirkel, hvis plan går gnm, Jordcentret og er vinkelret på Jordens omdrejningsakse. Himlens **æ** er den storcirkel, hvori en plan gnm. iagttagelsesstedet vinkelret på Verdensa'ksen (og dermed på Jordens rotationsakse) skæret himmelkuglen.

ækvatore'a'l opstilling (af *ækvator),* d. s. s. parallaktisk opstilling (af et astron, instrument).

ækvatorhøjde, *astron.,* den vinkel, himlens ækvator danner med horisontplanen, komplementvinkel til polhøjden el. **den** geogr. bredde,

ækvator!'al, et astron. instrument bestående af en sigtekikkert, der kan drejes om verdensaksen og en derpå vinkelret akse, samt inddelte kredse til måling af drejningsvinklen om de nævnte akser. Tidl. benyttet til målinger af timevinkel og deklination, men instrumenttypen har aldrig givet resultater, der kan måle sig med de med meridiankreds opnåede.

ækvatorialzone, d. s. s. tropiske zone.

ækvatorkoordinater, astron. koordinater defineret i forhold til himlens ækvator som grundplan.

'æ'kver (lat. *æqui),* oskisk stamme i Sabinerbjergene, der i 5. årh. f. Kr. ofte angreb Rom, fra 304 f. Kr. under **Rom.**

ækvi- (lat. *æquus* lige, ens), lige.

ækvidi'stan't *(ækvi-* + lat. *distans* fjern), lige fjern, med samme afstand.

ækvinokti'a'lpunkter (lat. *æquinoctialis* som hører til jævndøgn), *astron.,* d. s. s. jævndøgnspunkter (d. v. s. forårspunkt og efterårspunkt).

ækvinokti'a'lregn *(jævndøznsregn), meteor.,* de voldsomme regnskyl, der falder i de tropiske egne på de tider af året, da dag og nat er lige lange.

ækvinokti'a'lstorme(jævndøgnsstorme), *meteor.,* de heftige storme, der indtræffer samtidig med ækvinoktialregn.

Kong Mykerinos mellem gudinder.
Ca. 2600 f. Kr.
Cairo.

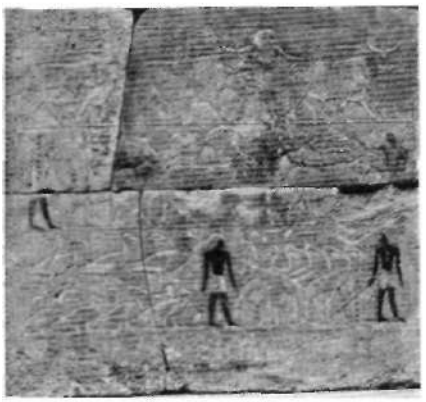

Gravvæg. Ca. 2600 f. Kr.

Gravvæg. Ca. 400 f. Kr.
Louvre.

Seglbevareren Setu.
Ca. 1250 f. Kr.

Skriver. Ca. 1350 f. Kr.

Prinsesse Meritaton.
Ca. 1350 f. Kr.

Seglbevareren Gebu.
Ca. 1700 f. Kr.

Mandsfigur.
Ca. 500 f. Kr.

Koptisk mindetavle,
viet til en ukendt præst.
5. årh. e. Kr.

Hvor intet andet er bemærket, findes originalen på Ny Carlsberg Glyptotek.

ækvinoktium (lat.), jævndøgn (forårsjævndøgn og efterårsjævndøgn). Når et himmellegemes rektascension og deklination opgives til et bestemt æ, f. eks. æ 1950.0, menes dermed, at disse koordinater refererer sig til ækvators og forårspunktets stilling til det pågæld. tidspunkt,

ækvipotentialflade, f\ ;.. flade lagt gnm. de punkter i et felt, der har samme potential.

aekviva'len's *(akvi-* + lat, *vakre* være værd), samme værdi; ækviva'len't, af samme værdi, tilsvarende.

ækvivalensprincippet i den alm. relativitetsteori udsiger, at et tyngdefelt er ækvivalent med et accelerationsfelt. Kendes f. eks. fra en elevator, der accelereres opad, hvorved man føler sig tungere.

ækviva'len'tvægt, *kern.* Vedet stofs æ forstås det antal gram af stoffet, der kan erstatte el. forbinde sig med 1 gramatom brint. Således er æ for saltsyre *(HCl)* lige så stor som molekylvægten, medens den for svovlsyre *(H,SO,)* kun er halvt så stor.

æl, *bol.,* anden stavemåde for el.

ældning, *tekn.,* 1) kvalitetsforringelse af stål, der ikke er tilstrækkelig desoksyderet (afiltet) og har udskilt ilt i meget små mængder i de indre glideflader; stålet vil efter deformation i kold tilstand blive skørt ved alm. temp. i løbet af fl. måneder, men momentant ved opvarmning til ca. 400° C (rødskørhed); 2) kvalitetsforringelse, som kautsjuk o. 1. stoffer undergår med tiden under indvirkning af lys, varme, ilt m. m. (gummi bliver klæbrigt el. sprødt og skørt). Denne æ kan modvirkes ved tilsætning af visse »antiældningsmidler«.

ældningshærdning, i *metallurgien* spontan hærdning af visse legeringer ved relativ lav temp. jfr. modning 2).

Ælfric ['ælfrik] (ca. 1000), oldeng. forfatter. Abbed. Skrev en eng. og lat. grammatik og to prædikensamlinger.

'Ælgifu, Knud den Stores angelsaksiske frille, moder til Harald Harefod og Svend Alfifasøn, styrede Norge for den sidste 1030-34.

ælm, *bol.,* anden stavemåde for elm.

ÆLlnoth ['æinoQ], eng. munk i Odense St. Knuds Kloster, skrev ca. 1120 Knud den Helliges hist.

ældtelegering, en metallegering, der kan tåle ældtningsbearbejdning, d. v. s. smedning, valsning, bøjning, drivning, trækning o. 'lign.

•Alvsborg [-bårj], tidl. *El/sborg,* 1) sv. fæstning ved Gota ålvs munding, anlagt ca. 1350, erobret af danskerne 1563 og 1612 (jfr. Elfsborgs losen), sløjfet 1660; 2) Nya Å, fæstning (1646-1869) nær 1); 3) fæstning over for 1), anlagt 1899-1907, delvis indsprængt i klipperne.

'Ålvsborgs Ian, sv. lån, omfatter Dalsland og SV-Vastergotland; 12 739 km^8; 348 000 indb. (1948). Land- og skovbrug, (18% agerland, 56% skov). Tekstil-, papir- og trævareindustri,

-æ'mi (gr. *haima* blod), -blod(tilstand).

Æ'milius 'Paullus, rom. patricierfamilie; bedst kendt er 1) konsul 216 f. Kr., faldt v. Cannæ; 2) konsul 168 f. Kr., slog Perseus v. Pydna.

ænder *(Anatinae),* gruppe af andefugle. Lavbenede; bredt, fladt næb; ofte ret brogede farver, navnlig hos hannen. Knyttet til ferskvand el. havet. Reden som regel på jorden, hos enkelte dog i træhuller el. hule træer. Hertil gravand, gråand o. a. svømmeænder samt dykænder.

Æ'neas(gr. <4/wrøi),sagnhist. trojaner, der udvandrede til Latium og blev romerfolkets stamfader. Hovedperson i Æneiden.

Æne'iden, epos i 12 bøger af Vergil om Æneas.

æneo'litikum (lat. *aneus* kobber- + *-lit),* kobberalder.

Ångel'holm, sv. købstad, NV-Skåne, ved Rdnneå; 7500 indb. (1949). Badested. Grl. 1516.

'Ångso, sv. herregård på ø i Målaren; middelalderl. borg ombygget i 17. århr., forhøjet i 1740erne. Kunstsamlinger.

ænigma'tit (lat. *anigma* gåde), sort triklin amfibol, titan- og natriumholdig. Forekommer i grønlandske nefelinsyenitter.

æ'o'ler (gr. *aio'leis),* gr. stamme, i hist. tid kun på Lesbos og på Lilleasiens V-kyst (Aiolis).

æ'o'liske (af *Æolus)* kaldes sedimenter, der er opstået ved vindens virkning (ørkensand, klitsand, flyvesand, løss).

Æ'o'liske Øer (lat. *Ae'oliat 'Insula),* oldtidens navn for De Lipariske Øer.

æolisk toneart, kirketonearten på a, har lighed med mol; en af de yngste kirketonearter (fra 16. århr.).

'æolsharpe (af *Æolus),* d. s. s. vindharpe.

•Æolus *(gc.Aiolos),* i gr. rel. vindenes gud.

æ'o'n (gr. *aidn),* tidsrum, livstid, evighed.

æ'o'ner (gr.), gnostisk betegn, for verdenssfærerne.

'Åppelviken, vestlig villabydel af Sthlm.

æquer, anden stavemåde for ækver.

æ'r el. *aretræ,* navn for valbirk el. ahorn.

'æra (lat.), tidsalder.

æ'rarium (lat. af *as* kobber), det rom. skatkammer. I kejsertiden trådte ae tilbage for kejserens kasse (fiscus).

Ærbødigst, pseud. for Viggo Barfoed.

Æreboe ['ærabo'], *Rasmus* (1685-1744), da. forfatter og embedsmand. Kummerligt studenterliv og eventyrlige Rusl.-rejser under Store Nord. Krig er hovedindholdet i hans vederhæftige *selvbiogr.* (udg. 1862 og 1889).

ærefornærmelse *(injurie)* er strafbar, når den består i en sigtelse (fremsat over for den påg. selv el. over for en anden) for et forhold, som er egnet til at nedsætte den fornærmede i medborgeres agtelse el. når den består i ord el. handlinger, der er udtryk for ringeagt over for vedk. Også udbredelse af tidl. fremsat æ er strafbar. En sigtelse er dog straffri, når dens sandhed bevises el. når den, der fremsætter den i god tro, har været forpligtet til at udtale sig el. har handlet til berettiget varetagelse af åbenbar almeninteresse el. af eget el. andres tarv. Straffen for ae er bøde el. hæfte indtil 1 år, jfr. dog bagvaskelse. Hvor der foreligger en strafbar æ, kan den fornærmede tillige få tilkendt erstatning for økon. skade, lidelse og tort m. m.

æreløshed *(jur.)* var i ældre tid knyttet til udøvelsen af visse erhverv (bøddel, natmand) el. til domfældelsen for visse forbrydelser, særlig for ærefornærmelser. Virkningen af æ var dels, at den påg. ikke måtte begraves i indviet jord, dels at hans ord ikke stod til troende (f. eks. i retssager), ligesom han var udelukket fra borgerlige erhverv, æ ophævedes i Danrn. ved straffeloven af 1866, men en afsvækket form bestod som følge af domme for i den off. mening vanærende handlinger. Straffeloven af 1930 indførte frakendelse under eet af borgerlige rettigheder, hvilket igen ophævedes 1939, således at der kun i bestemte retsforhold stilledes krav om uberygtethed e. 1. Ved tillæggene af 1945 til straffeloven, ang. forræderi o,a. landsskadelig virksomhed, indførtes en frakendelse af almen tillid, der i 1946 atter erstattedes med en frakendelse af visse rettigheder.

'æ'ren er det fejreste træ i skoven, *dog visner hun (det),* et ofte mistydet nord. ordsprog (ær = ahorn).

'ærenpri's *(Ve'ronica),* slægt af maskeblomstfam. Blomsten

4- el. 5-tallig med 2 støvblade, de da. arter med flad krave. 1 Danm. 20 arter, alle urter, enten eenårige, f. eks. flerfarvet æ (V. agrestis), el. flerårige, f. eks. tveskægget æ (V. cha-

|ft
Jv
Mp
»..eBs
JV^W^L
\i%Af
figVt$)l
^ i a j r ø j i ^
>0%6j£_

'maredrys). Fremmede arter dyrkes som stauder el. stenhøjsplanter.

^STslNtfi"iftffi
~ ^Sil?«/
\(tv\
\«

æresaccept, accept af en veksel tegnet af en nødsadressat, d. v. s. en person, der i vekslen opfordres til at acceptere, såfremt trassaten vægrer sig herved, el. af en intervenient, der ikke har fået en sådan opfordring gnm. vekslen.

Lage-arenpris.

æresbetaling, betaling af en veksel, foretaget af en nødsadressat el. intervenient.

æresbolig, fribolig, der gives som anerkendelse af fremragende fortjenester; f. eks. Carlsbergfondets æ.

æresborger. Ved udnævnelse til æ i en by opnår den påg. de rettigheder, som tilkommer borgere i byen, uden de dertil hørende forpligtelser. Indenrigsmin. skal godkende udnævnelsen.

æresdoktor, lat. *doctor ho'noris causa* (doktor for ærens skyld), den, der af en højere læreanstalt har fået tildelt doktorgraden som hædersbevisning. En æ behøver ikke at veere akademiker og udnævnes uden doktordisputats,

æresdomstol el. *aresret,* myndighed inden for en forening, institution el. lign., som træffer afgørelse om, hvorvidt et medl. har gjort sig skyldig i et forhold, som kan el. bør medføre, at han udelukkes fra foreningen el. institutionen.

æresfølelse, individs følelse af egen værdi i etisk el. social henseende og trang til andres anerkendelse af den.

æresgæld, gæld, som ikke er juridisk gyldig og derfor ikke kan inddrives ad rettens vej.

Æreslegionen, fr. *legion d'honneur,* fr. orden, stiftet 1802 af Napoleon 1. Trods skiftende regeringsformer er Æ vedblevet at bestå og er nu Frankrigs fornemste orden. Æ har nu 4 klasser og kan tildeles mænd og kvinder samt byer, mil. afd. o. 1.

^y
/*W*Hk
^LEJF
^ S j
"}4|£j©f
A^SXA,
"^SgyQfåE'
j^'ei i*2o

æresoprejsning. 1 ældre da. ret kunne de virkn., der knyttede sig til dom for en i den off". mening vanærende handling, ophæves ved en af admin. meddelt ae. Herved generhvervedesf.eks.valgretten, adgangen til at beklæde off. hverv m. m. I 1939 afskaffedes det alm. begreb »en i den off. mening vanærende handling« og generhvervelsen af de borgerl. rettigh. v. æ; men i lovgivn. er det som betingelse for udøvelse af en vis ret jævnlig foreskrevet, at vedk. ikke må være straffet for en handling, der gør ham uskikket el. uværdig til at udøve el. nyde den påg. ret. Virkn. af en sådan dom er i reglen begrænset til et vist åremål.

™j%if
Æres-
legionen

æresord, løfte, givet med æren som pant; bruges tiest over for krigsfangne officerer, der tilstås lempelser mod ae om ikke at flygte m. m. Brud på æ straffes hårdt.

æressabel, sabel, givet en officer som hæderstegn for godt forhold under krigen. I Danm. gives æ i hær og flåde også, af kongen, til den, der får officerseksamen med udmærkelse.

æresstraf, straf, som rammer den domfældtes ære, enten ved at han bliver æreløs el. ved at han dømmes til en beskæmmende straf (gabestok, halsjern el. lign.),

ærke- (gr. *archi),* første-, over-.

ærkebiskop, en kirkeprovins' øverste (primas). I middelalderen søgte æ at hævde sig over for paven, som imidlertid kuede dem ved deres underordnedes hjælp. Nu kun admin. forskel på æ og andre biskopper; ae har ret til bispevielse, ledelse af provinssynoden, bærer værdighedstegnosv. Nordens første æ var Asser i Lund 1104; No. fik æ 1152, Sv. 1164. I Sv., Fini. og Engl. er æ bevaret som evang. betegn. Kbh.s biskop fungerer som æ, men har ikke titlen.

ærkeengle, de øverste engle: Michael, Gabriel, Rafael og Uriel; kun de to første omtales i Bibelen.

ærkehertug, fra 1453 titlen for samtlige prinser af det østrigske herskerhus.

ærkekansler, det ty.-rom. riges kansler, 1356-1803 ærkebispen af Mainz.

ærkestift, stift el. kirkeprovins, som er underlagt en ærkebiskop.

'ærmetaller (lat. *as* kobber, erts), betegn, for alle de metaller og legeringer, der ikke har jern som hovedbestanddel.

ært *QPisum),* slægt af ærteblomstfam., i reglen urter, hvis uligefinnede blade ender med klatretråde; fodfligene store og småbladlignende. Kronen er en rødlig el. hvid »ærtekrone«. GI. kulturplanter fra

Middelhavsområdet. I Danm. dyrkes på marker mark-ae (P. arvense) til foderbrug, og i haver talrige sorter af have-æ (P. sativum). Frøene (se *ærter)* er meget næringsrige, særlig rige på proteiner.

Mark-art.

ærtben, *anat.,* en af håndrodens knogler.

Ærtbølle, tidl. stavemåde for Ertbølle.

ærteblomstfamilien(Pa/?/7io'/iacea'),mest urter eller buske med sammensatte blade. Blomsterne er femtallige, uregelmæssige, har »ærtekrone«; det øvre kronblad kaldes »fanen«, de to sidestillede »vingerne«, de to sidste er sammenvokset til »l den«, 10 støvblade, hvis tråde alle el. kun de ni er sammenvokset. Frugten er i reglen en bælg. 6000 arter; findes i de fleste af Jordens egne. Mange er vigtige kulturplanter.

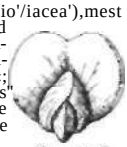

Krone af haveært.

ærteblærefod, *zool.,* d. s. ærtethrips.

ærtebønne, *bot.,* d. s. s. Cajanus.

ærtefrøbille *(Bruchus pisorum),* lille, sort, hvidplettet. Larven i ærter. Skadelig i varmere lande.

ærtegalmyg *(Conta'rinia 'pisi),* angriber og misdanner blomster og bælge af ærter.

Ærteholmene, tidl. stavemåde for Ertholmene.

ærtelus *(Macro'siphum 'pisi),* lysegrøn bladlus. Suger på forsk, ærteblomstrede. Skadelig.

ærtemuslinger *(Pi'sidium),* små, oftest hvide, trekantede ferskvandsmuslinger. Adsk. arter i Danm.

ærter (som foder) indeholder 2-3 gange så meget protein pr. kg som kornarterne; derfor har **æ** fra gi. tid været højt anskrevet som foder til alle slags husdyr. Nu regnes **æ** alm. for et dyrt foder, idet protein normalt kan skaffes bedre og billigere i oliekager o. a. koncentrerede fodermidler (1 kg **æ** = **1** F.E.).

ærterust, rustsvamp, hører til encellerust, angriber ærteplanter.

ærtesten, betegn, for sten med størrelse 10-15 mm.

ærtesyge skyldes angreb af en snyltesvamp (Ascochyta pisi) på både stængel, blade og bælge af ærteplanter, visende sig ved brune striber el. pletter, **æ** kan bekæmpes ved anv. af sundt frø og ved bordea u xsprø j tning.

ærtethrips *('Physopus ro'bustd),* sort blærefod. Skadelig på ærteplanter.

ærteugle *(Ma'mestra 'pisi),* sommerfugl. Den gulstribede larve skadelig på bælgpl.

ærtevikler *(Gra'pholitha nigri'cana),* sommerfugl. Larverne i ærtebælge.

Ærø, da. ø, S f. Fyn; 88 km²; 10 723 indb. (1945). Kysterne er de fleste steder stejle. Overfladen er gennemgående højtliggende og bakket (Synneshøj 68 m). Æ er meget fattig på skov, men rig på levende hegn. Jorderne er meget frugtbare. Æ hørte til 1864 under Sønderjylland.

Ærøskøbing, da. købstad på Ærøs nordkyst; 1372 indb. (1948). Kirke (1756-58), Ærø Museum (i en bindingsværksbygn. fra 17. årh.), mange gi. huse. Nogen industri. Havn. Hvornår Æ er blevet købstad, vides ikke, ældste kendte privilegier er fra kong Hans' tid.

Ærøskøbing. Vestergade med Apoteket.

æsel, tæmmet form af vildæsel, som det lign. meget. Har været tæmmet i ca.

Æsel med føl.

5000 år. P. gr. af dets nøjsomhed anv. som ride- og lastdyr over store dele af Jorden, især i varme og tørre lande.

æselfoder *(Ono'pordon),* slægt af kurvblomstfam., tidselgruppen. Almindelig **æ** (O. *achantium)* er en tornet plante med store røde kurve, findes som prydplante i haver.

æselhoved, *søv.,* svær rektangulær træklods, der f. eks. er anbragt på undermastens øverste top til støtte for stangen el. på bovsprydet til klyverbommen.

æselrygbue, *arkit.,* se bue.

æselsagurk *(Ec'ballium)* hører til græskarfam. Når den modne, ågurklignende frugt løsnes fra sin stilk, sprøjtes frøene ud gnm. det derved dannede hul. S-Eur.

æselsbrødre, d. s. s. trinitariere. Navnet **æ** skyldes, at de if. deres opr. regler kun måtte benytte æsler som ridedyr.

æselspingvin *(Pygo'scelis 'papua),* **ret** langhalet pingvin. Hvid tegning på hovedets overside. Antarktisk.

æselsryg, en *på banegårde* til brug ved rangerarbejdet anlagt mindre forhøjning (»bjerg«) i et spor, hvorfra godsvognene, efter at et lokomotiv har skubbet dem op på æ, alene ved deres egenvajgt løber videre til de spor, hvortil de er bestemt.

Æsku'lap, den lat.-da. form for Asklepios, lægeguden.

æskulapslange *('Coluber lon'sissimus),* ca. 1 m lang, mørkebrun, plettet slange, beslægtet m. snog. S- og Mellemeur. Fandtes i 19. årh. et enkelt sted i S-Sjælland.

æskulapstav. Lægeguden Æskulap (Asklepios) afbildes i klass. skulpturer med en stav, hvorom en slange snor sig. **æ** er blevet lægekunstens symbol.

Æ'so'p (gr. *'Aisopos)* (6. årh. f. Kr.), gr. fabeldigter, slave på Samos. Under Æ-s navn er overleveret en række korte fabler, hvori dyr agerer og docerer moral.

æsp, *bot.,* anden navneform for asp.

-æste'si'(gi\ *aisthésis* fornemmelse, følelse), følelse, følesans.

æstesio'me'ter, instrument til undersøgelse af hudens følesans.

æsteticisme [-'sisma] (gr. *aisthésis* fornemmelse, følelse), opfattelse, hvorefter æstetisk nydelse og skaben er de højeste livsværdier.

æstetik (gr. *aisthésis* fornemmelse), teorien om det skønne i kunst og natur og om oplevelsen deraf.

æ'ste'tiker (gr. *aisthétés* sansende), skønånd; person, der dyrker æstetik.

æsti'me're (lat.), have agtelse for; vurdere højt.

æstu'a'rium (lat.), tragtformet flodmunding, udgravet af tidevandet (eks. Elbens og Themsens mundinger).

æt (oldn. *ætt),* gi. nord. ord for slægt.

æ t a n (af *a-ter), $C_{\%}H_{f}$,* farveløs, letantændelig kulbrinte af paraffinernes række.

æta'no'l, d. s. s. ætylalkohol.

•**æ'ter** (gr. *aithér* den øvre, renere luft), 1) *fys.,* et hypotetisk stof, der skulle opfylde rummet og være bærer af lysbølgerne, æ-hypotesen stammer fra den ældre forestilling om lyset som mek. bølger, men overflødiggjordes af den elektromagnetiske lysteori undtagen som det medium, hvortil lysets udbredelse måtte henføres, æ-hypotesen måtte endelig opgives, da Michelsons forsøg viste, at lyshastigheden var ens i alle retninger uafhængig af Jordens bevægelse. 2) *kern.,* a) betegn, for. alkoholanhydrider; en alm. syntese består i indvirkn. af alkylhalogenider på natriumalkoholater; b) alm. betegn, for ætylæter $(C_2rY_5)_20$, anhydridet af ætylalkohol, **æ** er en farveløs, letflydende, meget letantændelig vædske, kp. 34,6°. Fremstilles ved behandling af ætylakohol med svovlsyre, æ-dampe danner stærkt eksplosive blandinger med luft; ved henstand i luften kan dannes eksplosionsfarlige *peroksyder,* som f. eks. kan påvises med en opløsn. af et rent ferrosalt • kaliumrhodanid (rødfarvning), **æ** har udstrakt anv. som opløsningsmiddel for mange org. stoffer, bl. a. fedtstoffer, samt til narkose; c) gi. betegn, for ester.

æ'te'risk(lat.), overjordisk; luftig; flygtig.

æteriske olier, forsk, vegetabilske, vanduopløselige, oftest flydende lugtstoffer. Mange forsk, typer af org. kern. forbindelser er repræsenterede i æ, således bl. a. kulbrinter, alkoholer, aldehyder, ketoner, estere, fenoler, anisoler og laktoner, både aromatiske, alifatiske, alicykliske og heterocykliske forbindelser, **æ** fås af f. eks. blomsterblade (blomsterolier), frugter, frø, rødder, træ og bark fra planterne. De udvindes ved vanddampdestillation, enfleurage, maceration, ekstraktion (med flygtige stoffer), presning el. enzymatisk spaltning. Enkelte eksempler på **æ** er rosen-, nellike-, citron-, geranium-, kommen-, lavendel- og rosmarinolie. Mange **æ** fremstilles nu syntetisk.

æterlegeme (gr. *aithér* den øverste, reneste luft) *(æterisk dublet),* if. teosofien en for clairvoyante synlig »genpart« af legemet, omgivet af en lysende bræmme (»aura«). Efter døden síges **æ** i nogen tid at opholde sig i det døde legemes nærhed.

æternarkose, den første form for universel narkose, indført 1846. Hyppigt anv. ved operationer, idet den ikke indebærer større risiko. Har dog visse ulemper i form af ubehag ved opvågningen.

'æ'thiops (gr. *aithiops* solbrændt, hentyder til æ-s mørke farve) el. *spydglans,* svovlantimonkviksølv, forældet middel mod kirtelsyge og hudlidelser hos børn.

ætio- (gr. *aitia* årsag), årsags-.

ætiolo'gi' *(atio- +-logi),* årsagslære; spec. læren om sygdommenes, el. den enkelte sygdoms, årsager.

ætio'lo'gisk (gr.), begrundende; anv. i rel.-hist. om en myte, der skal motivere og forklare et kultisk ritual.

Æti'o'pien (gr. *aithiops* solbrændt), hos grækerne og romerne landet S for Ægypten (Nubien, Sudan). 1 *Abessinien* rigets off. navn (amharisk *Ity'opya).*

æti'o'pisk, også kaldet *geez,* sprog af den sydl. gren af den semit, sprogstamme; har stærk lighed med dialekterne i Sydarabien, hvorfra befolkningen er udvandret til det nuv. Abessinien, rimeligvis allerede f. Kr. De ældste sprogmindesmærker er indskr. fra 4. årh. e. Kr. Fra geez nedstammer det moderne tigrai i N-Abessinien, fra et med geez beslægtet sprog amharisk i S-Abessinien.

ætiopiske kirke, den kristne abessinske kirke.

ætiopiske region, den, i dyregeografien Afrika S for Sahara.

ætledning, i gi. nordisk ret optagelse i en anden slægt.

'Ætna, anden stavemåde for vulkanen Etna.

Æ'to'lien, anden form for Aitolien.

Åtran ['æ(:)tran], 243 km 1. sv. vandløb, gnm. Västergotland og Halland, til Kattegat nær Falkenberg. Laksefiskeri, vandkraftstation.

ætskali, gi. betegn, for kaliumhydroksyd.

ætskalk, d. s. s. kalciumhydroksyd.

ætsnatron, gi. betegn, for natriumhydroksyd.

ætsning, 1) *kern.,* en overfladisk kern. påvirkning af en glat overflade, især en delvis opløsning af denne v. hj. af en syre. Betegner især kunsten ved **æ** at frembringe figurer o. 1. på glas- og metaloverflader, f. eks. v. hj. af henh. flussyre og salpetersyre, ae har stor anv. i metalmikroskopien til at synliggøre spec. metallegeringers struktur på polerede slib. 2) *med.,* kern. påvirkning af væv, som regel

1

2

3

4

5

6

7

8

i. Kamares-vase fra Knossos. 2. Seglsten fra Dendra. 3. Kyklade-idol. 4. Kande fra Kreta. 5. Guldbæger fra Vafio. 6. Dolkklinge fra Mykene. 7. Fresko fra Knossos. 8. Steatitbæger fra Hagia Triada.

af stærke syrer og alkalier, forekommer hyppigst ved ulykkestilfælde. I sjældne tilf. anv. **æ** som behandling til fjernelse af småsvulster, f. eks. vorter, og som stimulation af trægt helende sår.

ætsstifter, stiftformede stykker af ætsende medikamenter, f. eks. lapis (helvedessten) til behandling af vorter cl. lign.

ætstryk, form for tøjtrykning. På et farvet tekstilstof påføres midler, der fjerner farven stedvis, således at der fremkommer hvide mønstre på kulørt grund.

ættebod, i gi. nord. ret den del af mandeboden, som en manddraber kunne kræve udredet af sin slægt.

æ'ty'l (af *æter),* C_2W_5, uhyre alm. organisk radikal.

æ'ty'laceta't [-se-], $CH_sCOOC_iH_i$, eddikeæter, behageligt lugtende vædske. Kp. 77°. Anv. bl. a. som opløsningsmiddel.

ætylalkohol, vigtigste form for alkohol, betegnes alm. kun som alkohol (s. d.).

ætylan-kunstgummi, d. s. s. tiokol.

ætylbromid *(ætyl* -f *brornid),* narkosemiddel til kortvarige indgreb.

ætylcellulose, et termoplastisk formstof fremst. af alkalicellulose og ætylklorid el. -sulfat. Fremst. siden 1912 og har mange anv. grundet på styrke og sejghed, modstandsdygtighed over for kemikalier og fugtighed.

æty'le'n (af *tetyl), CHi=CH,,* farveløs luftart af olefinerncs række, fremstilles af ætylalkohol ved indvirkning af koncentreret svovlsyre el. ved at lede alkoholdamp over opvarmede katalysatorer (aluminiumforb., fosforsyre), samt af acetylen ved katalytisk hydrering; det findes s. m. propylen i lys- og koksgas (indtil 2%) og i jordoliekrakgas (10% og mere), **æ** er udgangsmateriale for mange tekn. synteser, f. eks. eddikesyre, acetone, kloroform og glykolestereosv. Siden 1934 har polyæ (polythener) i stigende grad været anv. som formstof på gr. af fremragende kemikalieresistens og elektr. isolationsevne, **æ** er et modningshormon; det udskilles fra modnende saftige frugter, især æbler, og fremskynder deres modning; kan være uønsket ved eftermodning. **æ** anv. også til narkose.

æty'le'nglykol' *(ætylen + glykol) (CH_2 OH),,* divalent, tyktflydende, sødtsmagende vædske. Kp. 197°. Fremst. af ætylenoksyd, der forener sig med vand til æe.

Di-æ *(HOCH,* - *CHfi* - *$CH_2$0),* tri-æ og poly-æ, der fås ved højere koncentration, er mere- tyktflydende end æ, nogle er voksagtige. Anv. bl. a. i sprængstofindustrien, til tryk- og kuglepennefarve og som kølervædske.

ætylklorid *(tetyl + klorid), C_2H;,C1* klorætyl, farveløs vædske, kp. 13°. Anv. til lokalbedøvelser.

ætylenoksyd (T-gas), indåndingsgift til skadedyrbekæmpelse.

ætylrødt, den først kendte pankromatiske sensibilisator.

ætylviolet er kloridet af heksaætylpararosanilin; farver uld og silke i surt bad, bomuld på tannin-brækvinstensbejtse.

ætylæter, *kern.,* d. s. s. æter.

æventyr, se eventyr.

ævred, på landsbyfiellesskabets tid betegn. for den fællesgræsning, der fandt sted på stubmarkerne, når kornhøsten var endt.

ævredsmør, gi. betegn, for stærkt saltet smør, der fremstilledes i efterårstiden. mens køerne græssede på stubmarkerne. P. gr. af sin gode holdbarhed nedpakkedes **æ** til vinterbrug.

0

0, ø, det 27. el. (hvis W regnes med) 28. bogstav i det da. alfabet. Opr. en sammenslyngning af o og e. Med oe betegnede romerne en diftong, der blev til en enkelt lyd.

0, automobilkendingsmærke for Ringkøbing amt.

ø, betegn, for Jordens mindre landmasser mods. fastland. Grønland (2,2 mil!. km^s) er den største ø. Kontinentaløer er øer, der ligger på fastlandssokkelen, f. eks. Britiske Øer, Ceylon. Kontinentale restøer har tidl. været forbundet med fastlandet, men er nu skilt fra dette ved sænkede flager af Jordskorpen, f. eks. Island, Azorerne, Corsica. Oceaniske **øer** har aldrig stået i forbindelse med noget fastland, f. eks. talr. af de Polynesiske Øer; de er enten koraløer el. vulkanøer.

Øbjærggård, hovedgård SØ f. Næstved; grl. 1774; i haven fredet voldsted, Gurre (el. Lille-Gurre).

'Ø'bro', *Aage* (f. 1884), da. maler; påvirket af L. A. Ring.

ø'de'm (gr. *oidéma* opsvulmen), 1) *med.,* vædskeansamling, d. s. s. hydrops. 2) *bot.,* vandsot, ytrer sig som opsvulmning i stammes og grenes bark, i spalter og bortdøen af bark. **ø** skyldes vandoverskud og optræder hos ribs og væksthusroser.

ødema'tø's kaldes væv el. organer, når de er sæde for ødem.

Odenburg ['øidanburk], ty. navn på byen Sopron, Ungarn.

'Ødipus, lat.-da. form for Oidipus.

'ø'dipuskompleks (efter *Oidipus),* sønnens abnorme sjælelige binding til moderen med fjendtlige følelser over for faderen.

Odman ['ø:d-], *Nils Petrus (Pelle)* (1838-1911), sv. forfatter. Rektor i Gavle. Skrev meget yndede humoresker og erindringsskitser; *Ungaoms- och reseminnen* 1~2 **(1881).**

'Ødum, *Hilmar* (f. 1900), da. geolog. 1937 direktør for Danm.s Geol. Undersøgelse. Har især skrevet om Danm.s kridtaflejringer og deres forsteninger.

Øerne under Vinden (d. v. s. øerne i læ), 1) fr: *[les Sous-le-rent* [ilsul'vd], de vestligste af Selskabsøerne. Størst er Raiatea (1031 m h.). Alle er omgivet af koralrev. Samlet areal: 383 km-; ca. 12 500 indb. 2) Ældre da. navn på De Små Antiller; anv. nu mest om de nordl. øer bl. De Små Antiller (d. s. s. Leeward Islands).

øglefugle, d. s. s. oldfugle (Archaeopteryx og Archaeornis).

øgler *(Lacer'iilia),* krybdyrorden. Som regel m. 2 par lemmer, undersiden beklædt m. skæl, underkæbegrenene fast forbundne, øjenlågene bevægelige. De fleste **ø** lever af insekter o. a. smådyr; æglæggende, enkelte levendefødende, **ø** forekommer navnlig i varmere egne. Hertil bl. a. gekkoer, agamer, ormeø, stålorme, firben, skinker, iguaner m. fl.

øgler, uddøde, betegn, for slægter af forsk, uddøde krybdyrordener som kæmpeøgler, flyveøgler, svaneøgler, hvaløgler o. a.

Oehlenschlager ['ø'lsnslæiger], *Adam Gotllob* (14. II. 1779 -20.1.1850), da. digter. Voksede op nær Frederiksberg slot, hvor faderen var organist ved slotskirken. - 1797-99 knyttet til Kgl. Teater som skuespiller (dog uden succes); 1800 ved brødrene Ørsteds hjælp indskrevet som student ved univ. En

ræke ubetydelige litt. forsøg viser svag tilnærmelse til den romantik, som ved Steffens' indflydelse greb ham i sommeren 1802 og bragte hans hidtil latente talent til genial sproglig udfoldelse i *Digte* 1803 (udkom **julen** 1802) og *Poetiske Skrifter* 1-2 (1805); af disse vort 19. årh.s digteriske gennembrudsbøger indeholder førstnævnte romancer som *Guldhornene* og *Hakon Jarls Død* samt det dram. *Sanct Hansaften-Spil,* sidstnævnte bl. a. digtkredsen *Langelands-Reise,* prosaværket *Vaulundurs Saga* (hvis sproglige patina især skatter til Vedels Saxo) og det dram. digt *Aladdin* (med kilde i »1001 Nat«). Under en udenlandsrejse 1805-09 brod han delvis med den ty. romantik, hvis excesser frastødte hans sunde natur; allerede i *Nordiske Digte* (1807) (med det episke mesterværk *Thors Heise til Jothunheim,* 1819 udvidet til *Nordens Guder)* **og** tragedierne *Baldur hin Gode,* i gr. stil, og *Hakon Jarl,* Schiller- og Shakespeare-påvirket, på vej mod den borgerlighed, som får et smukt udtryk i tragedien *Palnafoke* (1809), men i mange af hans senere tragedier degenererer lir fi-listeri. Den af fr. klassik påvirkede tragedie *Axel og Valborg* (1810) og det store digt *Helge* (1814) betegner de sidste fulde udfoldelser af hans mægtige geni; men selv i de resterende 35 års ofte middelmådige produktion, der kom ud for skarp kritik fra Baggesen og J. L. Heiberg, bryder hans naive kraft tit igennem. Fra 1810 til sin død prof. i æstetik.

øi... (i no. og isl. navne), seey... ogøy...

æil-de-bpeuf ['oj da 'bof] (fr., egl: okseøje), rund el. oval vinduesåbning, især anv. i barok og rokoko.

øje, *zool.,* sanseorgan, påvirkeligt af lysbølger. Findes i dyreriget i forsk, former. I de fleste findes een el. fl. synsceller, der bærer en såkaldt stav i den ene ende og i den anden ende går over i en nervetråd. Alt efter om stavdelen vender imod el. bort fra lyset, tales om everse og inverse ø.

Det menneskelige øje. Øjeæblet (bulbus oculi) kan sammenlignes med et fotografiapparat. Øjeæblet, bygget af tre koncentriske lag, danner en kugle med radius ca. 12 mm. Yderst findes »det hvide i ø«: senehinden (sklera), bygget af bindevæv. Fortil.omtr. svarende til 7«af kuglefladen, er senehinden erstattet af hornhinden (cornea), der krummer stærkere (radius ca. 8 mm); den er glasklar. Mellemste lag i øjeæblet omfatter årehinden, strålelegemet og regnbuehinden. Årehinden (chorioidea) går fortil over i strålelegemet (corpus eiliare), hvorfra vandvædsken (humor aqueus) afsondres; i strålelegemet findes akkomodationsmusklen, der ved fine

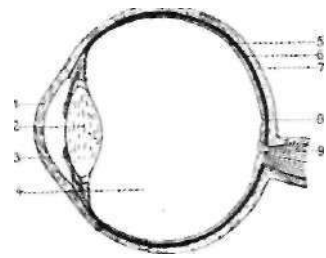

Snit gennem øjet. 1. hornhinden, 2. linsen, 3. iris, 4. glaslegemet, 5. nethinden, 6. årehinden, 7. senehinden, 8. den gule plet, 9. den blinde plet.